

РОЗДІЛ III

Лінгвістичні та методичні проблеми викладання іноземних мов у школі та ВНЗ

УДК 378.881

Тетяна Ніфака,
Олена Бовда

Прагматичний напрям у методиці викладання іноземних мов

У статті розглянуто основні положення прагмалінгвістики, встановлення її тісного зв'язку з методикою викладання іноземних мов, що обумовлює використання терміна прагмаметодика. Ця методика реалізує прагматичний напрям у навчанні і передбачає: аналіз параметрів контексту, що визначають типи мовленнєвих актів, які складають інтеракцію; вплив цих параметрів на комунікативний намір, знання та пресупозиції мовців під час мовленнєвої діяльності. Уточнено практичну мету навчання, у процесі реалізації якої студент є мовною особистістю. Окреслено мовленнєві акти, що дають можливість визначати комунікативний намір мовців, проаналізовано принципи ввічливості та кооперації, стратегії поведінки співрозмовників, які забезпечують формування та вдосконалення міжкультурної комунікативної компетенції студентів.

Ключові слова: прагмалінгвістика, методика викладання, мовленнєві акти, прагмаметодика, інтерація, комунікативний намір, стратегії поведінки.

Постановка наукової проблеми та її значення. Професійна підготовка викладача іноземної мови ґрунтується на теоретичних положеннях фундаментальної лінгвістики, на навичках і вміннях застосовувати їх у реальній комунікації. На сучасному етапі розвитку виникли та розвиваються дисципліни, що досліджують використання мови у процесі природного спілкування. Серед них окреме місце посідає прагмалінгвістика. Вона виявляє значущі норми комунікації, що існують у певному мовному суспільстві, без урахування яких неможливо досягти позитивних результатів у процесі викладання іноземних мов. Прагмалінгвістика фокусує увагу на тому, як мова використовується людьми в елементарних мовленнєвих актах та у складних комунікативних подіях (дискурсах). У центрі її уваги – жива мова в дії. Аналіз мовленнєвої діяльності проводиться на двох рівнях – поверхневому (знаковому) та глибинному (когнітивно-семантичному). Знак характеризується за ціллю, застосування якого може бути: інформаційним, оцінним, збуджувальним, системним. Предметом прагмалінгвістики виступає суб'єкт (мовець), адресат, взаємодія між ними, ситуація спілкування [1]. Усі ці положення є важливими для методики викладання іноземних мов і, без сумніву, забезпечують її ефективність. Обидві науки розвиваються паралельно. Однак прагмалінгвістика випередила методику викладання, що продовжує спиратися на традиційну лінгвістику. Суперечності, що склалися, зумовили вибір теми статті та актуальність цього дослідження.

Мета статті полягає в окресленні головних положень прагмалінгвістики та у визначенні можливих способів їх застосування в процесі формування англомовної комунікативної компетенції студентів.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Питання, що їх розглядає прагмалінгвістика, є базовими для методики викладання, а саме: дискурс як одиниця комунікативної діяльності; теорія мовленнєвих актів та їх види; принципи кооперації та

ввічливості; міжкультурна комунікація; стратегії дискурсивної поведінки у спонтанній комунікації рідною та іноземною мовами. Без розуміння та усвідомлення цих ключових питань ефективна організація навчального процесу з іноземної мови не є можливою. Тісний зв'язок прагмалінгвістики та методики викладання зумовлює використання у цій статті робочого терміна прагматодика. Прагматодика реалізує прагматичний напрям у навчанні і передбачає: а) аналіз параметрів ситуативного контексту, що визначають типи мовленнєвих актів, які складають інтеракцію; б) вплив цих параметрів на комунікативний намір, знання та пресупозиції мовців під час мовленнєвої діяльності. Розглянемо вказані вище положення докладніше та визначимо можливі способи їх реалізації у процесі формування та вдосконалення комунікативної компетенції.

Вивчення питань мовленнєвого спілкування ґрунтується на теорії мовленнєвих актів, що визначає мовне висловлювання як дію, яка передає комунікативний намір мовця (висловлює інтенцію), як мовленнєвий акт (особлива одиниця комунікації), що характеризується трьома аспектами: вимова, референція та предикація, іллокуція.

Існують різні **класифікації мовленнєвих актів**, а саме: відповідно до прагматичного компонента (Г. Г. Почепцов), принципу ввічливості (Дж. Н. Лича) та інші [5; 3]. Корисною для методики викладання, на нашу думку, є класифікація К. Баха, який пропонує розрізняти іллокутивні акти, враховуючи відношення мовця, і виділяє:

- 1) констативи (твердження, підтвердження, об'ява, відповідь, визначення, домагання, класифікація, згода, підкріплення, припущення, заперечення, незгода, виявлення, сперечання, ідентифікація, інформація, наполягання, передбачення, репортаж, заява);
- 2) директиви (порада, зауваження, питання, благання, звільнення, відмова, заборона, інструктування, розпорядження, дозвіл, прохання, вимога, пропонування, заклик, попередження);
- 3) комісиви (погодження, парі, гарантування, запрошення, пропозиція, обіцянка, клятва, пропонування послуг);
- 4) признання (пробачення, співчуття, привітання, поздоровлення, висловлювання вдячності, згода на прийняття пропозиції).

Особливу позицію займають: ефективи (прокляття, пропонування ціни, осуд, приписання, розпалювання, звинувачення, призначення, пробачення, призначення покарання, просування по службі, доведення до збудження, зупинення, накладання вето, обрання) та вердиктиви (виправдання, оцінювання, об'ява судді, засвідчення, осуд, ранжування, віддання до суду, акти управління) [7].

Визначення інтенцій мовця у конкретних умовах спілкування під час навчального процесу значно полегшується на основі зазначених ситуацій через застосування вказаних лексичних одиниць.

Дискурс розглядається як послідовність мовленнєвих іллокутивних актів (дія, що має певну мету та реалізується у певних умовах), як текст у ситуації спілкування. З позицій прагмалінгвістики дискурс – це інтерактивна діяльність учасників спілкування, обмін інформацією, здійснення впливу, використання різних комунікативних стратегій, їх вербальна та невербальна реалізація у практиці спілкування. Оскільки дискурс становить мінімальну лінгвістичну одиницю навчання спілкування у методиці викладання, знання його ознак, способів їх реалізації, відповідних стратегій забезпечує результативність навчання.

Будь-яка діяльність (і комунікативна зокрема), що її здійснює суб'єкт і спрямована на конкретний об'єкт. Суб'єкт висловлює певні інтенції в конкретних умовах спілкування, його ціллю є результат, для досягнення якого він використовує необхідні засоби. Розрізняють комунікаційну (ілокуційну) та практичну, посткомунікаційну цілі. Перша передбачає розуміння повідомлення, друга – виконання практичної дії.

Висловлювання розглядається як прагматичний феномен, у якому мовець реалізує власні інтенції. Прагматика встановлює цілі та результати застосування мови в людській діяльності, і саме прагматика розмови передбачає знання правил ведення розмови та закономірності зовнішнього світу загалом. Конверсаційний аналіз, метою якого є встановлення формальних принципів та механізмів, через які мовці свідомо організовують свої мовленнєві дії, забезпечує свідому інтеракцію [6].

Розмова визначається як комплекс мовленнєвих подій діалогічного (інтерактивного) характеру, складниками якої є змістовні та формально впорядковані, послідовні усні висловлювання (мінімальні ланки розмови), що кваліфікуються як іллокутивні акти. Будь-яка розмова певним чином організована та упорядкована. Мінімальною одиницею розмови вважається комунікативний/мовлен-

невий хід. Ініціатор розмови вирішує перші організаційні завдання, далі ці функції переходять до лідера, якщо обставини цього потребують. Ініціатором і лідером розмови може бути одна особа, хоч і не в усіх ситуаціях. Кожний мовець робить свій комунікативний внесок. Засіб зміни активної комунікативної ролі є важливим для конwersаційного аналізу. На готовність її передачі вказують: завершеність комунікативного ходу мовця (M1), мовчання під час очікування відповіді мовця (M2); вербальна підказка мовцю (M2); спонукальний жест або погляд. M2 може виявити намір узяти участь у розмові вербально або жестами [6]. Знання викладачем цих стратегій, способів їх реалізації, володіння прийомами та методами навчання є неодмінною умовою забезпечення практики в спілкуванні.

Кожен мовець є мовною особистістю, яка визначається особливостями вживання мови та принципами спілкування. Особистість може бути контактною (комунікабельною) та неконтактною (некомунікабельною), кооперативною та некооперативною, емоційною та неемоційною тощо, що проявляється під час інтеракції. Урахування чинників (інформація про співрозмовників, їх цілі, інтереси, переконання) є неодмінним для організації навчання. Викладач має враховувати динаміку процесу формування нових ілюкцій для кожного мовця, оновлення бази пресупозицій, засобів кодування, декодування та інференційних способів під час інтерпретації висловлювань. Прагматодика визначає роль мовця як активного учасника комунікації, активного суб'єкта навчального процесу. Умови висловлювання мають сприяти адекватному добору та вживанню мовних одиниць для реалізації кінцевої мети комунікації.

Прагмалінгвістика виходить із того, що кожне конкретне комунікативне значення виражається засобами мови та є результатом впливу різних факторів. До них відносять: семантичний потенціал мовної одиниці; лінгвістичні, соціальні та фізичні параметри її вжитку; індивідуальні та соціальні характеристики мовців. Саме тому для адекватного висловлювання або розуміння комунікативного наміру студент має володіти не лише мовною компетенцією, сформованою на достатньому рівні, а й мати різноманітні знання та розвинути вміння, що забезпечують повноцінну комунікативну компетенцію.

Визначення цілей навчання іноземних мов на сучасному етапі передбачає не тільки засвоєння системи мови, що вивчається, а й потребує формування вторинної мовної особистості, яка успішно спілкується іноземною мовою. Одна із центральних категорій прагматодики є концепт вторинної мовної особистості. Мовна особистість характеризується сукупністю здатностей до мовленнєвих вчинків в умовах природного спілкування з представниками інших культур. Отже, практична мета уточнюються і визначається: формування міжкультурної компетенції, що дає змогу створювати спільне для комунікантів значення того, що відбувається та досягнення позитивного для всіх результату спілкування. Міжкультурна компетенція розглядається як комплексна категорія, до складу якої входять лінгвістичний, когнітивний та афективний компоненти. Лінгвістичний компонент включає два рівні: 1) мовний (володіння системно-структурною організацією іноземної мови, 2) мовленнєвий (оволодіння комунікативними вміннями у чотирьох видах мовленнєвої діяльності). Обидва рівні зумовлені культурними особливостями. Когнітивний компонент складає комплекс умінь: 1) використання фонових знань іноземної та рідної культур, 2) інтерпретація явищ інофонової культури з позицій її представників, 3) розпізнання концептів іншої культури, 4) визначення норм поведінки, характерних для іноземних партнерів, 5) сприйняття та усвідомлення інокультурних стереотипів поведінки. Афективний компонент передбачає розвиток умінь оцінювати, сприймати різні явища іноземної культури через призму рідної. До цієї складової частини також відносять особистісні якості студентів, що визначають їх психологічну готовність до міжкультурної взаємодії, їх толерантність, витримку, такт, рефлексію тощо [4].

Особливий інтерес для методики викладання становлять дослідження контрастивної та інтермовної прагматики. Основним завданням першої є виявлення обумовленої варіативності в комунікативній та мовній поведінці співрозмовників, взаємодії у двох мовних культурах на основі порівняльного аналізу. Інтермовна прагматика вивчає комунікативну поведінку мовців, які спілкуються іноземною мовою та концентрує увагу на когнітивні аспекти їх мовленнєвої діяльності [2]. Результати таких досліджень дають можливість визначати, пояснювати, прогнозувати типові труднощі студентів при вивченні іноземної мови та виробляти стратегії їх подолання та запобігання їм. Ці знання та вміння сприяють розвитку вмінь студентів самостійно долати труднощі під час спілкування, що є складовою частиною їх комунікативної компетенції.

Висловлювання можуть бути успішними та неуспішними в залежності від певних умов, до яких належать: 1) правила звертання до процедури, що включають статус мовця, врахування конкретних

умов, поведінки інших мовців, використання певних лексичних одиниць; 2) правила порушення процедури. Кожний іллокуційний тип характеризується певним набором правил. Урахування принципу кооперації (кількість, якість, релевантність, засіб) та принципу ввічливості (такт, великодушність, схвалення, скромність, згода, симпатія) також забезпечує ефективну передачу інформації. Реалізація цих принципів передбачає вживання модальних висловів; розділових питань, що надають висловлюванням не категоричності; етикетних норм, знання яких сприяють вірному розумінню мовлення. Наприклад, ситуація ввічливого прохання/відмови характеризується такими мовними засобами: *Sorry to bother you with this, but ... I don't mean to cause a fuss, but ... I can see you're very busy, but ... Can you do me a favour? Would it be possible for me to ... Could I trouble you to ... I was wondering if you could ... Could you possible ... With pleasure. By all means. Sure. I'd love to help, but ... I wish I could, but ... I am afraid I can't do that. You see ... etc.*

Серед комунікативних стратегій успішності зазначають: встановлення взаєморозуміння, прагнення до модифікації поведінки співрозмовника, спонукання його до певної вербальної та невербальної реакції, імперативність спілкування, здійснення контролю, отримання зворотного зв'язку, самоконтролю, вміння планувати своє висловлювання. Формування комунікативних стратегій взаєморозуміння ґрунтується на активному слуханні, реакції на почуте, осмисленні інформації. Модифікація поведінки співрозмовника та спонукання до певної реакції передбачає наявність використання різноманітних засобів аргументації, міркування, спонукання, переконання, вмовляння, також здійснення контролю з урахуванням соціокультурних та національно-психологічних характеристик даного культурно-мовного середовища. Формування мовленнєвої компетенції іноземною мовою можливе при умові використання поданих вище стратегій, що включають три аспекти мовленнєвої взаємодії: соціального, прагматичного та функціонального. Їх реалізація передбачає розвиток вмінь аналізувати ситуацію спілкування, визначати соціальний статус співрозмовника, комунікативну мету розмови, наміри, власну мовленнєву поведінку, спрямовану на досягнення потреб в умовах певної ситуації мовлення, доповнювати погляди партнера, активно реагувати на репліки, оцінювати зміст, використовувати різноманітні форми мовленнєвого спілкування. Достатній рівень сформованості цих умінь допомагає студентам усунути непорозуміння між мовцями, причиною яких є культурні відмінності, дає змогу прогнозувати реакцію партнера та будувати відповідні комунікативні стратегії.

Висновки. Урахування викладених вище положень дає змогу викладачам знаходити необхідні мовні засоби залежно від мети, ситуації спілкування, визначати комунікативні наміри, враховувати потреби та особистісні якості учасників спілкування, стереотипи їх поведінки, гендерні та статусні відносини; навчати студентів будувати когерентний дискурс та здійснювати добір потрібних мовних стратегій його реалізації. Ці знання та вміння дають студентам змогу самостійно долати труднощі під час спілкування, що є складовою частиною їх комунікативної компетенції.

Перспективи подальшого дослідження. Перспективним напрямом подальшого дослідження є розробка моделей навчання; пошук способів реалізації когнітивної прагмалінгвістики в навчальному процесі, яка інтегровано вивчає ментальні та вербальні процеси комунікації. Такі дослідження дають змогу глибше зрозуміти методи формування комунікативної компетенції, що включає інтенції, здатність вербальної репрезентації змісту, ментальних операцій, розпізнання змісту в комунікації, а значить дають змогу ефективно реалізувати практичну мету навчання.

Джерела та література

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: логико-семантические проблемы / Н. Д. Арутюнова. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 383 с.
2. Акопянц А. М. Прагматика и лингводидактика / А. М. Акопянц. – Ростов/нД: Изд-во ЮФУ, 2009. – 137 с.
3. Богданов В. В. Классификация речевых актов / В. В. Богданов // Личностные аспекты языкового общения. – Калинин, 1989. – С. 25–37.
4. Елизарова Г. В. Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычному общению: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук / Г. В. Елизарова. – СПб., 2001. – 42 с.
5. Почепцов Г. Г. О коммуникативной типологии адресата / Г. Г. Почепцов // Речевые акты в лингвистике и методике. – Пятигорск, 1986. – С. 10–17.
6. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – Винница: Нова Книга, 2009. – 272 с.
7. Bach K. Speech Acts and Pragmatics / K. Bach // Blackwell Guide to the of Language. – New York: Academic Press, 2003. – P. 41–58.

Нифака Татьяна, Бовда Елена. Прагматическое направление в методике обучения иностранных языков. Вопросы, которые рассматривает прагмалингвистика, являются ключевыми для методики преподавания иностранных языков, а именно: дискурс, единица коммуникативной деятельности; теория речевых актов, их виды; принципы кооперации и вежливости; межкультурная коммуникация; стратегии дискурсивного поведения. Без понимания и осознания этих положений эффективная организация процесса обучения не представляется возможной. Взаимосвязь этих наук обусловила использование термина прагматодика в данной статье. Реализация прагматического подхода требует уточнение цели обучения: формирование межкультурной компетенции студентов, которая является комплексной категорией и включает лингвистический, когнитивный и аффективный компоненты. Студенты выступают в качестве языковой личности, способной анализировать ситуации общения, определять социальный статус говорящих, коммуникативную цель разговора, интенции, регулировать собственное вербальное поведение, оценивать высказывания, реагировать на них, используя разнообразные языковые и речевые формы общения. Достаточный уровень развития данных умений позволяет студентам самостоятельно преодолевать трудности в процессе коммуникации, создавать когерентный дискурс и выбирать соответствующие средства его реализации.

Ключевые слова: прагмалингвистика, методика преподавания, прагматодика, интеракция, коммуникативная интенция, стратегии поведения.

Nifaka Tetiana, Bovda Olena. Pragmatic Approach in Teaching Foreign Languages. Issues, which pragmalinguistics considers, are key items to teaching foreign languages, namely: discourse, a unit of communication; speech acts, their types; the principles of politeness and cooperation; intercultural communication; the discursive strategies of behaviour. The effective organization of the learning process cannot be possible without their understanding and comprehension. The implementation of the pragmatic approach requires clarification learning objectives: the formation of intercultural students' competence, which is a complex category and includes linguistic, cognitive and affective components. A student acts as a linguistic personality, capable of analyzing communicative situations, determining speakers' status, communicative aim, intentions, their own behaviour, evaluating statements, responding to them, using various language and speech means of communication. The sufficient level of these skills allows the students to overcome the difficulties in the process of interaction, create a coherent discourse and choose the appropriate forms of its realization.

Key words: pragmalinguistics, teaching methods, pragmatodics, interaction, communicative intention, behaviour strategies.

Стаття надійшла до редколегії
26.03.2014 р.

УДК [378.016:811.111]:785

Надія Петровська

Використання джазових римів к (*Jazz Chants*) у процесі навчання англійської мови

У статті підкреслюється важливість новітніх методів викладання іноземної мови, зокрема використання джазових римівок (*Jazz Chants*). Метою статті є визначення умов для формування комунікативних навичок на заняттях з англійської мови. Завдання дослідження – підвищувати мотивацію та інтерес студентів до дисципліни через утілення нової методики. Систематизовано та узагальнено теоретичний та практичний матеріал з проблеми, що досліджується. Під час навчання англійської мови за допомогою джазових римівок потрібно формувати у студентів мовну, мовленнєву, соціокультурну та діяльнісну компетенції. Головною метою джазових римівок є формування, розвиток та удосконалення навичок правильної вимови, інтонації та ритмічності висловлювань. Вони використовуються на різних етапах роботи з лексикою, сприяють кращому засвоєнню граматичного матеріалу, спонукають студентів до складання діалогів у межах певної тематики. Джазові римівки розвивають у студентів пам'ять, навички аудіювання, читання, письмо.

Ключові слова: джазові римівки, комунікативні навички, вимова, аудіювання, читання, письмо.

Постановка наукової проблеми та її значення. Зміни, які зараз відбуваються у суспільних відносинах і в засобах комунікації, потребують підвищення комунікативної компетенції студентів та